

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.6.24>

PROBLEMY I PERSPEKTYWY POPRAWY DZIAŁALNOŚCI DORADCZEJ W ZAKRESIE ROLNICTWA NA UKRAINIE PRZEZ PRYZMAT OPTIMALIZACJI JEJ ZABEZPIECZENIA PRAWNEGO

Olga Gulevets

student Międzyregionalnej Akademii Zarządzania Personelem (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-2310-3211

e-mail: Olga_Gulevets@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcono badaniu problematyki działalności doradczej w zakresie rolnictwa na Ukrainie. Autor analizuje problemy i perspektywy działalności doradczej w zakresie rolnictwa przez pryzmat jej zabezpieczenia prawnego. Znaczenie tematu badań wynika z roli kompleksu rolno-przemysłowego w gospodarce Ukrainy i działalności doradczej w zakresie rolnictwa w rozwoju kompleksu rolno-przemysłowego odpowiednio. Ustalono, że jednym z głównych problemów działalności doradczej w zakresie rolnictwa na Ukrainie jest niewystarczające finansowanie branży, że w tym względu na małą liczbę doradców i ekspertów-doradców. Dodatkowym problemem jest niska świadomość ludności na temat specyfiki działalności doradczej w zakresie rolnictwa. Sugeruje się, że wraz z rozpoczęciem sprzedaży gruntów rolnych na Ukrainie szczególne znaczenie mają usługi prawne dla ludności, mające na celu przestrzeganie praw obywateli, którzy są właścicielami gruntów, lub starają się stać takimi właścicielami.

Słowa kluczowe: działalność doradcza w zakresie rolnictwa, doradca, ekspert-doradca, regulacje prawne, problemy działalności doradczej, perspektywy działalności doradczej, finansowanie działalności doradczej, COVID-19, technologie informacyjno-komputerowe.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPROVING AGRICULTURAL ADVISORY ACTIVITIES IN UKRAINE, THROUGH THE PRISM OF OPTIMIZING ITS LEGAL SUPPORT

Olga Gulevets

Applicant of the Interregional Academy of Management Staff (Kiev, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-2310-3211

email: Olga_Gulevets@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of agricultural advisory activities in Ukraine. The author analyzes the problems and prospects of agricultural advisory activities through the prism of its legal support. The relevance of the research topic is due to the role of the agro-industrial complex in the economy of Ukraine and agricultural advisory activities in the development of the agro-industrial complex, respectively. It was found that one of the main problems of agricultural advisory activities in Ukraine is insufficient funding of the industry, due, inter alia, to the small number of advisers and expert advisers. An additional problem is the low awareness of the population about the peculiarities of agricultural advisory activities. It has been suggested that with the beginning of the sale of agricultural land in Ukraine, legal services to the population, aimed at respecting the rights of citizens who own land plots or seek to become such owners, become especially important.

Key words: agricultural advisory activity, advisor, expert advisor, legal regulation, problems of advisory activity, prospects of advisory activity, financing of advisory activity, COVID-19, information and computer technologies.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОРАДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇЇ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ольга Гулевець

здобувач Міжрегіональної Академії управління

персоналом (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-2310-3211

email: Olga_Gulevets@gmail.com

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблематики сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні. Авторка аналізує проблеми та перспективи сільськогосподарської дорадчої діяльності крізь призму її правового забезпечення. Актуальність тематики дослідження зумовлено роллю агропромислового комплексу в економіці України та сільськогосподарської дорадчої діяльності в розвитку агропромислового комплексу відповідно. З'ясовано, що однією з основних проблем сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні є недостатнє

фінансування галузі, зумовлене в тому числі малою кількістю дорадників та експертів-дорадників. Додатковою проблемою є низька поінформованість населення про особливості сільськогосподарської дорадчої діяльності. Висловлено припущення, що з початком продажу землі сільськогосподарського призначення в Україні особливо значення набувають юридичні послуги населенню, спрямовані на дотримання прав громадян, які є власниками земельних ділянок чи прагнуть стати такими власниками.

Ключові слова: сільськогосподарська дорадча діяльність, дорадник, експерт-дорадник, правове регулювання, проблеми дорадчої діяльності, перспективи дорадчої діяльності, фінансування дорадчої діяльності, COVID-19, інформаційно-комп'ютерні технології.

Актуальність теми. Сьогодні, в епоху суцільної інформатизації, важко уявити будь-яке виробництво без сучасних знань, без вчасно донесеної до працівників інформації про новації. Не є виключенням і аграрний сектор, де сучасні технології дозволяють не лише поліпшити ефективність виробництва, а й позитивно вплинути на розвиток сільських громад.

Роль аграрного сектору в економіці України є не просто провідною, а скоріш вирішальною. Саме продукція агропромислового комплексу є ключовим складником експортних надходжень України. За 2019 рік аграрний експорт України становив \$22,1 млрд. доларів США, тобто 44,2% у загальній структурі українського експорту (Економічна статистика, 2020; Білоусова, 2021). І дана тенденція триває вже давно. Ще кілька років тому заступник голови Мінагрополітики Ольга Трофімцева в розмові з журналістами зазначала, що експорт українських аграрних та харчових продуктів за 2016 рік перевищив 15,5 млрд доларів США – 42,5% від загального експорту країни. У 2015 році це було 38%, у 2014 – 31% (Кириченко, 2017). Тобто можна говорити про зростання ролі аграрного сектору в національній економіці України.

Вслід за сектором загалом зростає і значення окремих його складників. І доволі вагому роль у розвитку агропромислового виробництва відіграє сільськогосподарська дорадча діяльність, орієнтована на надання консалтингових послуг та всебічне інформування як агровиробників, так і сільського населення України.

Усе це й зумовлює актуальність дослідження проблем і перспектив сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні, потребу оптимізації регуляторного законодавства в цій сфері.

Стан дослідження. Проблематика дослідження сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні вже знаходила своє відображення в публікаціях вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, їй присвячували свою увагу такі дослідники, як: О.В. Аверчев, О.А. Галич, Р.Я. Корінець, П.М. Музика, В.В. Мушенко, Н.М. Похиленко та ін. Підґрунтям для даного дослідження також стали окремі ідеї, напрацювання дослідників проблеми розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності та її ролі в зростанні національної економіки, таких як: С.Е. Амонс, Ю.В. Довгань (Амонс, 2011), В.В. Ровний (Ровний, 2015) та ін.

Проте динаміка законотворчості та розмаїття поглядів на досліджувану проблематику, а також особлива роль держави в стимулюванні дорадчої діяльності зумовлюють актуальність нових досліджень у зазначеній сфері.

Метою статті є дослідження проблем та перспектив удосконалення сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні загалом та її правового регулювання зокрема.

Виклад основного матеріалу. З огляду на роль агропромислового комплексу в економіці України та тенденції щодо її подальшого зростання дедалі більшої уваги заслуговує дослідження дорадчої діяльності, як такої, що формує перспективні рамки майбутнього розвитку сільського господарства зокрема і сільського способу життя в цілому.

Відповідно до чинних норм законодавства України, сільськогосподарська дорадча діяльність (далі – дорадча діяльність) – сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення, в підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства (Про сільськогосподарську дорадчу діяльність, 2004). І хоча законодавчо дорадництво було закріплено в Україні в 2004 році, а перші дорадницькі проекти мали місце ще у 90-х роках ХХ століття, й дотепер це все ще нова галузь діяльності, мало вивчена та маловідома пересічному сільському мешканцю.

Наразі українське законодавство окреслює доволі широке коло завдань суб'єктів дорадчої діяльності. До таких віднесено: підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення в умовах ринкової економіки; надання суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо; надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства; поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки; сприяння розвитку не сільськогосподарського підприємства в сільській місцевості, в тому числі сільського зеленого туризму, зайнятості сільського населення тощо; робота із сільською молоддю, ініціювання та реалізація молодіжних програм (Кравченко, 2008). Тобто коло функцій, які мали би виконувати суб'єкти дорадчої діяльності, дуже широке. Однак досі більшість із них майже не реалізуються на практиці, лишаючись суто декларативними.

Ще у 2008 році українські дослідники зазначали, що дорадча діяльність може вважатися одним із найважливіших інструментів, покликаних сприяти розвитку ринкових відносин в аграрній сфері, підвищенню

рівня життя населення та відродження соціальної інфраструктури села шляхом підвищення рівня знань та надання професійних консультацій (Кравченко, 2008). Особливої ж актуалізації це питання набуває нині, з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», який скасовує дію мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення, 2020). Після відкриття ринку землі всі його учасники потребуватимуть юридичних, економічних, маркетингових консультацій у кількості, яку раніше в Україні ніхто не надавав. У теорії це має призвести не лише до активізації численних юридичних та інших консалтингових фірм, а й до зростання кількості дорадників та експертів-дорадників.

Значної уваги заслуговує проблематика належного фінансування дорадчої діяльності та правового забезпечення цього процесу. При цьому можна говорити не лише про недостатність фінансування дорадчої діяльності з боку держави, а й про недостатні темпи освоєння коштів із боку суб'єктів дорадчої діяльності. Як стверджує Н.М. Похиленко, посилаючись на дані Мінагрополітики України, з 2007 по 2015 роки цільовими державними програмами було заплановано виділення 106 млн грн (у середньому по 11,8 млн грн на рік), державним бюджетом передбачено 32 млн грн (в середньому по 3,6 млн грн на рік), натомість використано за відповідний період усього лише 9,1 млн грн (тобто по 1 млн грн на рік) (Похиленко, Корінець, 2018). Очевидно, що така сума коштів на державному рівні є «дуже скромною». Фінансування на такому рівні відповідає бюджету фінансово-економічного відділу однієї не надто великої агрофірми. Для порівняння – на дорадництво на 2007–2013 роки ЄС виділяв 350 млн євро. Польські дорадники мали з бюджету до 2,5 млн євро на рік на воєводство, хоча для утримання будівель, готелів, навчальних приміщень та на зарплатню їм потрібно було вдвічі більше. Цю решту польські дорадники заробляли платними послугами (Сидоренко, 2009). Тобто в ці ж роки в сусідній Польщі дорадники одного воєводства (в середньому) освоювали у 20 разів більше бюджетних фінансових ресурсів, ніж усі дорадники України.

Не дивно, що Р.Я. Корінець та Н.М. Похиленко, аналізуючи фінансування сільськогосподарської дорадчої діяльності у 2018 році, дійшли висновку, що обсяги державного фінансування дорадництва неможливо використати за відсутності в достатній кількості ключових елементів системи – сільськогосподарських дорадчих служб та сільськогосподарських дорадників. Тому зростання обсягів державного фінансування дорадництва має бути поступовим та супроводжуватися заходами з формування мережі суб'єктів дорадництва (Похиленко, Корінець, 2018). Не вважаючи за можливе заперечити раціональність такого підходу, хотілося б зазначити, що норма фінансування дорадчої діяльності в Україні не відштовхується від попиту на дорадчі послуги чи запитів існуючої мережі суб'єктів дорадництва, а є чітко окресленою. Відповідно до статті 8 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», «у державних цільових програмах, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, передбачається фінансування дорадчої діяльності в розмірі не менше 5 відсотків коштів, передбачених для цих програм» (Про сільськогосподарську дорадчу діяльність, 2004). Тобто держава зобов'язана фінансувати дорадчу діяльність в обсязі, що є фіксованим (хоча і у відносних величинах).

Доволі детальний аналіз особливостей державної підтримки розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні у 2020 році здійснив В.В. Мушенюк. Дослідник, співвідносячи згадану норму статті 8 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» (Про сільськогосподарську дорадчу діяльність, 2004) та дані Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 р. № 294-Х (Про Державний бюджет України на 2020 рік, 2019), також наголошував на системному недофінансуванні сільськогосподарської дорадчої діяльності. За підрахунками дослідника, у 2020 році дорадча діяльність мала би бути профінансована на суму не менше ніж 200 млн грн. При цьому він пропонував вирішити проблему фінансування дорадників шляхом внесення відповідних правок у Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік». Водночас проблема освоєння коштів дорадниками, на його думку, може бути вирішена шляхом вилучення зі ст. 8. Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» абзацу 2 такого змісту: «Порядок використання коштів державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності визначається Кабінетом Міністрів України». На думку дослідника, такі поправки «позбавлять Мінекономіки як головного органу в системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику, можливості необґрунтованої відмови у виділенні бюджетних коштів на розвиток сільськогосподарської дорадчої діяльності в нашій державі» (Мушенюк, 2020: 68–69). При цьому, на жаль, науковець не пропонує альтернативи Мінекономіки як регулятора.

Загалом же, підтримуємо думку В.В. Мушенюка стосовно того, що «витрачені державою кошти на фінансування дорадчої діяльності зможуть компенсувати збільшення дохідності суб'єктів сільськогосподарського виробництва та, відповідно, повернуться до бюджету через зростання податкових надходжень» (Мушенюк, 2020: 69). Більше того, вважаємо, що насичення сільськогосподарської сфери інформацією стимулюватиме підприємницьку ініціативу сільських мешканців, сприятиме збільшенню видів економічної активності на селі, формуванню нових підприємств, як пов'язаних, так і не пов'язаних безпосередньо з виробництвом сільськогосподарської продукції, що створюватиме мультиплікативний економічний ефект.

Крім того, доволі актуальним видається залучення до фінансування суб'єктів сільськогосподарської дорадчої діяльності Об'єднаних територіальних громад (ОТГ). На такому підході наполягають і Н.М. Похиленко та Р.Я. Корінець, зазначаючи однак, що залучення місцевих бюджетів, зокрема ОТГ, до участі у фінансуванні системи дорадництва вимагає ліквідації існуючого в ОТГ (як і у значній частині фермерів)

дефіциту інформації про інститут дорадництва та його можливості для розвитку громад (Похиленко, Корінець, 2018). Крім того, на перепоні активного впровадження дорадчої діяльності стоїть мала чисельність дорадників та експертів-дорадників в Україні. Станом на кінець 2020 року Реєстр дорадників фіксує всього лише 706 таких суб'єктів (Реєстр сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників, 2020). Як уже зазначалося вище, відкриття ринку землі сільськогосподарського призначення може стати стимулом для збільшення кількості суб'єктів дорадчої діяльності. Однак необхідними є і додаткові заходи активізації дорадництва, як-то: інформування про перспективи дорадництва студентів закладів вищої освіти не лише аграрного, а й правового, економічного спрямування; створення додаткових навчальних курсів з підготовки дорадників; формування в суспільній свідомості іміджу дорадника як людини поважної та цікавої професії (незалежно від фахової спрямованості).

На окрему увагу заслуговує проблематика здійснення дорадчої діяльності в умовах поширення в більшості країн світу заходів, спрямованих на протидію COVID-19. Останніми роками з огляду на пандемію COVID-19 дедалі більшу роль відіграє дистанційне спілкування. І тут у нагоді дорадникам і експертам-дорадникам мають стати комп'ютерно-інформаційні технології, спрямовані на налагодження віддаленої роботи, зокрема такі платформи, як Zoom, Viber, Google Meet, Skype. Використання таких засобів безпосередньо в галузі дорадництва не потребує правового закріплення. Водночас актуалізується потреба долучення до дорадчої діяльності значної кількості фахівців з інформаційних технологій та розроблення коротких і наглядних програм з освоєння функціоналу зазначених платформ. За класичними законами діалектики такі процеси несуть у собі й потенціал розвитку дорадчої діяльності з огляду на залучення нової когорти технічних спеціалістів та збільшення часу, який сільські мешканці проводять за монітором комп'ютера чи смартфона, що певною мірою підвищує їх поінформованість у найширшому її значенні.

Висновки. Проблематика вдосконалення сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні зумовлена низкою факторів. Насамперед варто зазначити, що наявне регуляторне законодавство доволі непогано деталізує специфіку діяльності суб'єктів дорадництва. Проте нинішній обсяг дорадчих послуг в Україні лишається вкрай низьким, що зумовлено як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами.

З початком продажу землі сільськогосподарського призначення особливої ваги набувають юридичні послуги населенню, спрямовані на дотримання прав громадян, які є власниками земельних ділянок чи прагнуть стати такими власниками. Крім того, необхідними є і додаткові заходи активізації дорадництва, такі як: інформування про перспективи дорадництва студентів закладів вищої освіти не лише аграрного, а й правового, економічного спрямування; створення додаткових навчальних курсів з підготовки дорадників; формування в суспільній свідомості іміджу дорадника як людини поважної та цікавої професії.

Окремої уваги заслуговує проблема фінансування дорадчої діяльності в Україні. Наразі встановлена Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» норма фінансування дорадчої діяльності в обсязі 5% від коштів на державні цільові програми, спрямовані на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, не виконується.

З іншого боку, високі темпи інноваційних процесів, що мають місце в сучасному світі, вимагають дедалі ширшого застосування сучасних технологій, опанування яких сільськогосподарськими товаровиробниками без допомоги з боку висококваліфікованих фахівців якщо і не є неможливим, то може вважатися дуже малоймовірним. Зокрема, в умовах масового впровадження заходів, спрямованих на протидію COVID-19, дедалі більшу роль відіграє дистанційне спілкування. У нагоді дорадникам і експертам-дорадникам мають стати комп'ютерно-інформаційні технології, спрямовані на налагодження віддаленої роботи, зокрема такі платформи, як Zoom, Viber, Google Meet, Skype, використання яких безпосередньо в галузі дорадництва не потребує правового закріплення. Водночас актуалізується потреба долучення до дорадчої діяльності значної кількості фахівців з інформаційних технологій та розроблення коротких і наглядних програм з освоєння функціоналу зазначених платформ як фахівцями сільськогосподарських товаровиробників, так і пересічними сільськими мешканцями.

Список використаних джерел:

1. Амонс С.Е., Довгань Ю.В. Проблеми і перспективи сільськогосподарського дорадництва в Україні. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. 2011. № 12 (52). С. 134–137.
2. Білоусова Н. Аграрний експорт України – 2018–2020 роки: сировина, харчова продукція, зерно, рослинництво, молочка, тваринництво. 2021. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/843-agrarniy-eksport-ukrayini--2015-2020-roki-sirovina-harchova-produktsiya-zerno-roslinnitstvo-molochka-tvarinnitstvo>
3. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність. *Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Кириченко Р. Пузата Україна. Які регіони годують державу. *Економічна правда*. 2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/10/620112/>
5. Кравченко Т.А. Формування механізмів державного регулювання сільськогосподарського дорадництва. *Держава та регіони*. 2008. № 3. С. 108–111.
6. Мушенко В. Державна підтримка розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності. *Публічне право. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1. С. 63–72.
7. Похиленко Н.М. Корінець Р.Я. Фінансування системи сільськогосподарського дорадництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Випуск 23. С. 109–115.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31 березня 2020 р. № 552-IX.
9. Про Державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX.
10. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17 червня 2004 р. № 1807-IV.
11. Реєстр сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників. *Міністерство аграрної політики та продовольства України. 2020. Офіційний веб-сайт.* URL: <https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/reyestr-silskogospodarskih-doradnikov-i-ekspertiv-doradnikov>
12. Ровний В.В. Проблеми правового регулювання діяльності дорадників та експертів-дорадників сільськогосподарської дорадчої діяльності. *Наше право.* 2015. № 5. С. 124–130.
13. Сидоренко О. Дорадництво – ефективний інструмент упровадження державної аграрної політики. *Нова пропозиція.* 2009. URL: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2834&number=93>

References:

1. Amons, S.E., Dovhan, Yu.V. (2011). Problemy i perspektyvy silskohospodarskoho doradnytstva v Ukraini [Problems and prospects of agricultural advisory in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Vinnytskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu.* № 12(52). С. 134-137. [in Ukrainian].
2. Bilousova, N. (2021). Ahrarnyi eksport Ukrainy – 2018-2020 roky: syrovyna, kharchova produktsiia, zerno, roslynnystvo, molochka, tvarynnystvo [Agricultural exports of Ukraine - 2018-2020: raw materials, food products, grain, crop production, milk, livestock]. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/843-agrarniy-eksport-ukrayini--2015-2020-roki-sirovina-harchova-produktsiya-zerno-roslynnitstvo-molochka-tvarinnitstvo> [in Ukrainian].
3. Ekonomichna statystyka [Economic statistics] / Zovnishnoekonomichna diialnist. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsiyni veb-sait. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Kyrychenko, R. (2017). *Puzata Ukraina. Yaki rehiony hoduiut derzhavu* [Belly Ukraine. Which regions feed the state]. *Ekonomichna pravda.* URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/02/10/620112/> [in Ukrainian].
5. Kravchenko, T.A. (2008). Formuvannia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання silskohospodarskoho doradnytstva [Formation of mechanisms of state regulation of agricultural advisory]. *Derzhava ta rehiony.* №3. pp. 108-111. [in Ukrainian].
6. Mushenok, V. (2020). Derzhavna pidtrymka rozvytku silskohospodarskoi doraдchoi diialnosti [State support for the development of agricultural advisory activities]. *Publichne pravo. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo.* № 1. pp. 63-72. [in Ukrainian].
7. Pokhylenko, N.M. Korinets R.Ia. (2018). Finansuvannia systemy silskohospodarskoho doradnytstva [Financing of the agricultural advisory system]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky.* Vypusk 23. pp. 109-115. [in Ukrainian].
8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [On amendments to some legislative acts of Ukraine on the circulation of agricultural land]: *Zakon Ukrainy vid 31 bereznia 2020r. № 552-IX.* [in Ukrainian].
9. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2020 rik [About the State budget of Ukraine for 2020]: *Zakon Ukrainy vid 14 lystopada 2019 roku № 294-IX.* [in Ukrainian].
10. Pro silskohospodarsku doraдchu diialnist [On agricultural advisory activities]: *Zakon Ukrainy vid 17 chervnia 2004 r. № 1807-IV.* [in Ukrainian].
11. Reiestr silskohospodarskykh doraдnykiv i ekspertiv-doraдnykiv [Register of agricultural advisers and expert advisors]. *Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. 2020. Ofitsiyni veb-sait* URL: <https://minagro.gov.ua/ua/file-storage/reyestr-silskogospodarskih-doradnikov-i-ekspertiv-doradnikov> [in Ukrainian].
12. Rovnyi, V.V. (2015). Problemy pravovoho rehuliuвання diialnosti doraдnykiv ta ekspertiv-doraдnykiv silskohospodarskoi doraдchoi diialnosti [Problems of legal regulation of the activities of advisers and expert advisors of agricultural advisory activities]. *Nashe pravo.* № 5. pp. 124-130. [in Ukrainian].
13. Sydorenko, O. (2009). Doraдnytstvo – efektyvnyi instrument uprovadzhennia derzhavnoi ahrarnoi polityky [Advisory is an effective tool for implementing state agricultural policy]. *Nova propozyttsiia.* URL: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=2834&number=93> [in Ukrainian].